

SZAKÁLY SÁNDOR

## VOLT-E ALTERNATÍVA?

### Magyarország a második világháborúban

(Ister Kiadó, Budapest, 1999. 139 o.)

Ezelőtt egy emberöltővel néhai Barcy Zoltán barátom megjegyezte, hogy a mi generációnknak már könnyebb lesz a legújabbkori történelemmel foglalkozni, mert már nem számítunk „ellenségnek”. Az volt a véleményem, hogy nekünk, akik ugyan nem felnőttek, hanem gyerekek voltunk a második világháború idején, még nem, hanem talán az úgy fél nemzedékkel fiatalabbaknak.

Szakály Sándor mintha csak munkásságával akarná igazolni előbbi véleményemet. Kora is megfelel az általam jósoltak, kutatási eredményei, publikációi is ezt igazolják.

Becsülendő szokásként felújította azt a magyar szakírói-kutatói hagyományt, hogy 8-10 évenként, számba véve az eltelt évek során különböző, többé-kevésbé eldugott kiadványokban megjelent publikációit, a maradandónak ítélteteket összegyűjtve is megjelenteti, hogy ne csak a ráérő kutatók, hanem a nagyközönség is olvashassa azokat. Előre bocsátom: jól válogatott.

Könyve egyik nagy értéke – amelynek normális viszonyok között természetesnek kéne lennie, de idehaza még ’45 előtt sem volt általános –, hogy preconcepció nélkül látott a témákhoz. S ha valakit szakmailag jónak, sőt kiemelkedőnek talált, akkor azt meg is írta, függetlenül attól, hogy az illető politikai szerepéről mi a véleménye.

Dolgozatai között vannak olyanok, melyeknek tanulsága „csak” történelmi, s van, amelyek kifejezetten a mának is szól. Zömmel országos katonapolitikai kérdésekkel foglalkozik bennük, ám egyikben az egyszerű honvédig nyúl.

Az elsőnek sorolt dolgozat – a meglehetősen körülményesnek tűnő, „A katonai vezetés és a honvédelmi politika alakításnak szintjei a két világháború közötti Magyarországon” címet viseli – kifejezetten

olyan, amelynek tanulságai sokkal általánosabb érvényűek. Arról van szó benne, hogy hogyan próbálkoztak az alkotmányosság megkövetelte országgyűlési politikai ellenőrzés és a vezetés katonai szakszerűségének egyensúlyát biztosítani. Hol a Honvédelmi Miniszter (HM) – Honvédség Főparancsnoka (HFP) – Honvédvezérkar Főnöke (HVKF) háromszögben, hol a HFP és a HVKF feladatkörét összevonva, mindezt súlyosbítva az államfő legfelsőbb hadúri szerepével. Ha valaki felkapja a fejét, és az utolsó tíz év eseményeire gondol, hogy ez ugyanaz a probléma, akkor nem téved, mert a dolgozat „A honvédelem korszerű irányításnak modellje” című szakmai tanácskozássra készült. Az alapp probléma ma is ugyanaz. Magyarország 1919, azaz 80 év óta küszködik ezzel a kérdéssel. Sőt, teszem hozzá, ha elfogulatlanul nézzük a 150 év előtti eseményeket, az OHB – HM – mindenkori főparancsnok ellentétében, gyökerükben, ugyanezek a problémák ismerhetők fel. Egy beszélgetés során a Szerzővel oda lyukadtunk ki, hogy lényegében 1526 óta nem lévén önálló magyar honvédelem és katonapolitika, nem alakulhattak ki annak az előzményekből szervesen kinőtt szervezeti keretei sem. Ráadásul az egésze rányomta a bélyegét, hogy előbb az Osztrák-Magyar Monarchia nagyhatalmi vezetési rendszere volt a példakép, egy ötvenmilliós országé egy nyolc-tízmilliós számára, 1948 után pedig rákényszerítették az országot arra, hogy átvegye egy még nagyobb hatalomnak az átlagos európai hagyományoktól végképp idegen rendszerét. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy 1938-tól ugyanez zajlott le a Honvédségen belül is: „azok a csodálatos férfiak az ő repülő szerkezeteiken,” repülőcsapatként, csupán a fegyvernemek

egyikét alkossák-e, avagy, mint Légierő, önálló haderőnemet?

Részben ugyancsak aktuális indíttatásból született a Katonaetika című tanulmánygyűjtemény számára az „Erkölc, politika és nemzettudat a volt magyar királyi honvédség tisztikarában” című tanulmány, melynek utolsó bekezdése mindent elmond.

„A volt magyar királyi honvédség tisztikara csak részben, illetve felkészületlenül politizált, és azt sem szervezett keretek között tette. Halálra ítéltége azonban 1945-ben tényé lett; nemcsak a honvédség és annak tisztikara vált áldozatává egy új diktatúrának, hanem azon erkölcsi normái is azzá váltak, melyek ugyan nem egy elavult elemet tartalmaztak, de összességükben megfeleltek a társadalom és annak tagjai által támasztott elvárásoknak. A hasznosíthatónak tűnő elemek elvetése egy bizonyos fejlődési lehetőségtől fosztotta meg Magyarországot későbbi hadseregét, mely a nemzeti minták kritikus értékelése és alkalmazása helyett »internacionalista«, adaptált változatokat tett követendővé minden talaj nélkül, és amint azt a gyakorlat igazolta, eredménytelenül.”

A magyar-német katonai együttműködésről írva (amelyet inkább a német-magyar kifejezés jellemezne jobban) bemutatja, hogy az eleinte – főleg 1941-ben – még jónak is volt tekinthető, ám 1944 őszén „mindenki számára egyértelművé vált, hogy a kezdeti fegyvertársi viszony alá- és fölérendeltségi viszonyra alakult át”. Egyébként formális szövetségi szerződés sohasem volt a két állam között, ezt a németek nem is óhajtották, mivel így akaratukat jobban tudták érvényesíteni.

E kötetben is közli azon tanulmányának egyik változatát, mely a magyar hadbalépés körülményeit világítja meg. Talán végre mindenki tudatába eljut, hogy soha nem üzentünk hadat a Szovjetunióknak, (bár az Egyesült Államoknak igen...), és Bárdossy Lászlót sokféle felelősség és mulasztás terheli mind a magyar-angol mind a magyar-román kapcsolatok tekintetében (évtizedekkel ezelőtt néhai Kéri Kálmán is tett előttem erre vonatkozóan néhány pikírt megjegyzést), csak éppen azért nem volt felelős, amiért kivégezték: a hadbalépésért. Ezért jogilag Horthyt, erkölcsileg Werthet és Barthát terheli a felelősség – őket viszont ezért nem vonták felelősségre...

A nagy szemhatárú katonapolitikai kérdések után a Szerző hirtelen megtér szülőföldjére, és „Levelek és táboriglapok a háborúból” címmel a rokonságban fennmaradt dokumentumokat elemzi. Magyar szakosként először is meg kellett állapítanom, hogy a régi falusi tanító urak valamilyen nagyon tudtak, mert a legegyszerűbb falusi ember is érthetően meg tudta fogalmazni gondolatait.

Tartalmi szempontból a levelek-lapok érdekessége, hogy az itthon feladott, cenzúrázatlan küldeményekben sem írtak mást, mint a hatósági szűrőkön átment táboriakban. És ez érthető is. Az átlagember számára a legfontosabb az, hogy a levél írója él-e, s ha él, egészséges-e? S a fronton lévő számára is az volt fontos, hogy otthon minden rendben van-e? Ilyen körülmények között a többi mellékes. Az azonban így is kiderül a levelekből, hogy a magyar parasztember számára elkeserítő volt, hogy „alig látni gyümölcsöt a fákon”, szinte sehohol sincs szőlő, és júliusban még nem aratnak. Meg is jegyzi a Szerző, hogy „Ennek és hasonló benyomásoknak az ismeretében nem kell tehát csodálkoznunk a magyar paraszti későbbi, »szocializmushoz, kolhozhoz való viszonyulásán.«” A kis dolgozat végén számos kérdést vet fel, hogy mi mindent kellene és lehetne még megvizsgálni a kutatóknak a háború mindennapjait illetően. Igaza van. De én azt mondom, hogy e dolgozattal (mely németül is megjelent) tisztes emléket állított a Don-kanyarból soha vissza nem tért két rokonának.

„A magyar táboriglapok csendőrség a második világháború időszakában” című dolgozat hideg tárgyilagossággal mutatja be témáját, a következtetések levonását az olvasóra bízva. Nos, én úgy látom, hogy a magyar katonai vezetés (több más dolog mellett) a táboriglapok rendészeti feladatok ellátására sem készült fel kellően. A táboriglapok rendészeti szolgálata igénybe vett csendőrök itthon nagyon hiányoztak, ott kint viszont kevesen voltak, s nem egyszer maguk a katonai parancsnokok sem tudták, hogyan alkalmazzák őket. Egységes és nagyobb létszámú táboriglapok rendszert csak a nyilas hatalomátvétel után jött létre, de az már nem Magyarországé, hanem a Hungarista Államé volt.

Az utolsó dolgozatban Szakály Sándor felteszi a kérdést: „Volt-e alternatíva?” Utólag – még ha az aktuálpolitikai szövegeket

figyelmen kívül is hagyjuk – nagyon sokan nagyon sok okosságot mondtak, ám mielőtt ítélkezünk, a körülményeket kell megvizsgálni.

Nos: Magyarországot – több más térségbeli államhoz hasonlóan – a nyugati államok magukra hagyták, valósággal a németek oldalára lökték. A náci-jellegű államokkal körülvevett Magyarország nem is kerülhette volna ki a hadbalépést. S végül: „Ha közelebbről megnézzük a dolgot, azt tapasztaljuk, hogy minden, Németország oldaláról levált ország akkor »lépett«, amikor a korábbi ellenség már az ország területén vagy az ország határainál állt.” Magyarország is így tett, s Horthy kormányzó vitán felül ügyetlenül intézte a kiugrási kísérletet. Ám én még hozzáteszek valamit: a sikeres átálláshoz az is kellett, hogy a másik félben is meglegyen erre a fogadókészség. S ez Magyarországgal szemben igencsak kevésbé volt meg. (Gondoljunk csak a Magyar Légión megalkotási kísérletének a kudarcára.)

Szakály Sándor ebben a kötetében is – mint a korábbiakban – legjobb tudása szerint megírott dolgozatait közli. Határozott véleménye – mint a könyv hátlapján írja – hogy „az akkori politikai és katonai vezetés tagjai a lehetőségek között »válogatva« bizonyára a legjobb megoldást szerették volna, s ennek megfelelően cselekedtek. Hogy a történelem őket igazolta, vagy másokat? Erre a kérdésre nem kerestem a választ. Egyet szerettem volna: hiteles források alapján megrajzolni egy olyan képet, amely mintegy öt évtizeddel az események után, még mindig elgondolkoztat bennünket a múltunkról. Arról a múltról, amely minden hibájával és erényével, bírálható illetve dicsérhető elemével a miénk, s azt ebben a teljességében kell vállalnunk.”

Remélem, hogy a „legjobb kutatói korában” lévő Szerző még jó néhány, ehhez hasonló színvonalú kötetel áll elénk a jövőben.

*Nagy Domokos Imre*